

RREGULLORJA E BASHKIMIT EVROPIAN PËR INTELIGJENCËN ARTIFICIALE – NJË HAP AMBICIOZ LIGJVËNËS OSE NJË THIKË ME DY TEHA?

Autori:
Atanas Avramov

Shkup, korrik 2023

Ky dokument i shkurtër i politikave analizon propozim-rregulloren për inteligjencën artificiale të Bashkimit Evropian, me theks të veçantë në fushëveprimin e Rregullores, masat mbrojtëse të të drejtave të njeriut dhe rigozitetin e dispozitave mbi praktikën e ndaluara në sistemet e inteligjencës artificiale.

HYRJE

Zhvillimi teknologjik ka sjellë sfida të reja për drejtësinë, veçanërisht në përpjekjen e ligjvënësve për të balancuar stimulimin e ideve inovative dhe realizimin e tyre kundrejt mbrojtjes së të drejtave dhe lirive të njeriut. Përpjekjet e tilla për të balancuar interesat janë gjithmonë si një "fushë e minuar", e cila komplikohet më tej nëse përfshihen më shumë palë të interesuara ose në situata ku është i nevojshëm pajtimi i qëndrimeve të një numri të madh të palëve të interesuara. Kështu është rasti edhe me Bashkimin Evropian (në tekstin e mëtejshëm: BE). Arritja e marrëveshjes për tekst legjislativ në BE ndonjëherë është sfiduese, jo vetëm për shkak të ndjeshmërisë së fushës që rregullohet me aktin, por edhe për shkak të shumëllojshmërisë të vlerave shoqërore dhe implikimeve politike në sistemin e brendshëm politik të shteteve anëtare. Nga ana tjetër, propozim-teksti i një akti, madje edhe akt për të cilin është rënë dakord më parë në parim nga shtetet anëtare, jo gjithmonë mbyll opsionet për shpërdorim të mundshëm, madje edhe shkelje të të drejtave dhe lirive të njeriut.

Në këtë drejtim, një nga ndërmarrjet legjislative të BE-së që do të ketë ndikim në të drejtat dhe liritë e njeriut është Rregullorja e Inteligjencës Artificiale (në tekstin e mëtejshëm: Rregullorja).¹ Objektivat e Rregullores janë: 1. siguria e sistemeve të inteligjencës artificiale që janë në tregun e BE-së dhe të respektojë të drejtat themelore të njeriut dhe vlerat e BE-së; 2. të krijojë siguri juridike që do të lehtësojë investime dhe inovacione në inteligjencën artificiale; 3. të rrisë rregullimin dhe zbatimin efektiv të ligjeve tashmë ekzistuese për të drejtat themelore dhe kushteve të sigurisë në lidhje me sistemet e inteligjencës artificiale; dhe 4. të lehtësojë zhvillimin e tregut të vetëm për aplikacione të ligjshme, të sigurta dhe të besueshme të inteligjencës artificiale dhe të parandalojë fragmentimin e tregut.

¹ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts, 2021/0106, 21.4.2021.

Nga ana tjetër, në shpalljen e një sipërmarrjeje të tillë legislative të BE-së, Rregullorja u karakterizua si një akt ligjor që ka potencialin për të krijuar një standard global për rregullimin e inteligjencës artificiale. Optimistët, domethënë kritikët, janë të mendimit se Rregullorja ka të njëjtin potencial si Rregullorja e përgjithshme për mbrojtjen e të dhënave GDPR² në formësimin e kuadrit ligjor të brendshëm të vendeve në botë. Në këtë drejtim, Rregullorja krijoi fushë pjellore për diskutim në nivel global, që madje edhe Sekretari i Përgjithshëm i Kombeve të Bashkuara, Antonio Guterres, deklaroi në një konferencë për shtyp se ai mbështet idenë e krijimit të një organi ndërkombëtar mbikëqyrës për inteligjencën artificiale, i cili i ngjan ose frymëzohet nga Agjencia Ndërkombëtare e Energjisë Atomike.³ Duke pasur parasysh mundësinë dhe potencialin e tillë të Rregullores, është e paqartë pse disa sektorë ose industri janë jashtë fushëveprimit të Rregullores, veçanërisht ato që historikisht kanë një potencial të madh për shkelje sistematike të të drejtave dhe lirive të njeriut. Përveç kësaj, ka mungesë të dispozitave për mjete juridike për të mbrojtur të drejtat dhe liritë e njeriut, ndërsa nga ana tjetër, parashikohet një listë e mbyllur e praktikave, domethënë, sisteme të inteligjencës artificiale të ndaluara.

FUSHËVEPRIMI I RREGULLORES – RREZIKU I BOSHLLËQEVE LIGJORE PËR TË DREJTAT E NJERIUT DHE PËRGJEGJËSINË PENALE INDIVIDUALE

Neni 2 përcakton fushëveprimin e Rregullores, domethënë kur do të zbatohen dispozitat e Rregullores. Neni 2 paragrafi 3 i Rregullores thotë se “kjo rregullore nuk do të zbatohet për sistemet e inteligjencës artificiale të zhvilluara ose të përdorura ekskluzivisht për qëllime ushtarake”.⁴ Si arsyetim i një dispozite të tillë, përcaktohet se Rregullorja nuk do të zbatohet kur përdorimi i inteligjencës artificiale (për qëllime ushtarake) është nën kompetencën e Politikës të Përbashkët për Punë të Jashtme dhe të Sigurisë së BE-së (në tekstin e mëtejshëm: CFSP e BE-së).⁵

Një dispozitë e tillë, me arsyetimin e saj, krijon paqartësi dhe kështu hapësirë për shpërdorim. Konfuzioni është pasojë e faktit se arsyetimi i dispozitës, pra pjesa me kompetencën e CFSP e BE-së, nuk është i pranishëm në formulimin e nenit 2 paragrafi 3 të Rregullores dhe krijon mospërputhje midis nenit 2 paragrafi 3 dhe arsyetimit. Kështu, dispozita nuk sqaron nëse Rregullorja nuk do të zbatohet për sistemet e inteligjencës artificiale kur ato zhvillohen ose përdoren ekskluzivisht për qëllime ushtarake, pavarësisht nëse ato janë nën CFSP-në e BE-së apo jo.⁶ Për më tepër, nëse lexohet pa arsyetimin e tij neni 2, paragrafi 3 i Rregullores,⁷ rezulton se sistemet e inteligjencës artificiale që zhvillohen në kuadër të Fondit Evropian të Mbrojtjes përjashtohen nga fushëveprimi i Rregullores. Një përjashtim i tillë nga fushëveprimi i Rregullores mund të jetë jashtëzakonisht i rrezikshëm, duke pasur parasysh faktin se BE-ja është e përfshirë në mënyrë aktive në zhvillimin e sistemeve të inteligjencës artificiale për qëllime ushtarake përmes Fondit Evropian të Mbrojtjes, duke zhvilluar projektin Eurodrone, i cili ka mundësinë të armatoset.⁸ Përveç kësaj, duke mos rregulluar ose kufizuar zbatimin e Rregullores, krijohet një hapësirë për të kufizuar ose “sakrifikuar” në mënyrë të padrejtë disa të drejta të Kartës së të Drejtave Themelore të BE-së (në tekstin e mëtejshëm: Karta)⁹ në emër të sigurisë kombëtare, përmes inteligjencës artificiale, në veçanti të drejtën e jetës, të drejtën e lirisë dhe sigurisë, të drejtën e jetës private dhe familjare, të drejtën e mbrojtjes së të dhënave personale, por edhe mbrojtjen e mjedisit.

2 Regulation of the European Parliament and of the Council on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation), (EU) 2016/679, 27.04.2016.

3 Deklarata zyrtare e Sekretarit të Përgjithshëm të Kombeve të Bashkuara gjendet në linkun e mëposhtëm: <https://media.un.org/en/asset/k1y/k1yqlq2lr8>.

4 Neni 2 paragrafi 3 i Rregullores.

5 Arsyetimi nr. 12 i Rregullores.

6 Smuha, Nathalie A. et al., How the EU Can Achieve Legally Trustworthy AI: A Response to the European Commission's Proposal for an Artificial Intelligence Act, 5 August 2021, p. 22, në dispozicion në linkun e mëposhtëm: <https://ssrn.com/abstract=3899991> (në tekstin e mëposhtëm: Smuha, Nathalie A. et al.).

7 Arsyetimet janë subjekt i polemikave brenda BE-së, por gjithashtu subjekt i kritikave nga ekspertët dhe Gjykata Evropiane e Drejtësisë. Vihet re se, edhe pse arsyetimet duhet të shërbejnë për të shpjeguar nevojën për rregullimin e një çështjeje të caktuar, ato përdoren për të vendosur norma. Për më tepër, Gjykata Evropiane e Drejtësisë përdor arsyetim vetëm kur dispozitat e akteve ligjore janë të paqarta, ndërsa justifikimet janë të sakta dhe mund të shërbejnë për të zgjidhur paqartësinë e dispozitës.

8 Christoph Marischka, Artificial Intelligence in European Defence: Autonomous Armament? The Left in the European Parliament, 14 January 2021, p. 11, gjendet në linkun e mëposhtëm: <https://left.eu/issues/publications/artificial-intelligence-in-european-defence-autonomous-armament>.

9 European Union, Charter of Fundamental Rights, 26 October 2012, C 326/291

Përveç Fondit Evropian të Mbrojtjes dhe projekteve të financuara prej tij, me përjashtim të sistemeve të inteligjencës artificiale për qëllime ushtarake, Rregullorja nuk arrin të trajtojë një çështje që nuk është vetëm aktuale, por gjithashtu përfaqëson një “gështenj të nxehtë” që kërkon rregullim të detajuar – sisteme autonome të armëve (lethal autonomous weapon systems). Sipas Komitetit Ndërkombëtar të Kryqit të Kuq, sistemet autonome të armëve janë çdo lloj arme që zgjedh dhe zbaton forcë mbi objektivat pa ndërhyrje njerëzore. Rregullorja nuk përdor piedestalin e saj për të riafirmuar parimet themelore të së drejtës ndërkombëtare ushtarake dhe humanitare (parimi i dallimit, proporcionalitetit, domosdoshmërisë) në kontekstin e inteligjencës artificiale (sistemet autonome të armëve) dhe zgjedh të mos rregullojë çështjen thelbësore të sistemeve autonome të armëve – nevojën për kontroll njerëzor, domethënë parimin e përgjegjësisë penale individuale.¹⁰ Në këtë drejtim, parimet që rezultojnë nga klauzola Martens kërkojnë “kontroll të rëndësishëm njerëzor” mbi sistemet autonome të armëve,¹¹ dhe një element i rëndësishëm në ruajtjen e këtij kontrolli është përgjegjësia penale individuale.¹²

Rrjedhimisht, duke përjashtuar inteligjencën artificiale për qëllime ushtarake nga zbatimi i Rregullores, ligjvënësit nuk po përdorin potencialin e Rregullores për të zbatuar parimin e përgjegjësisë penale individuale në sistemet autonome të armëve dhe për të krijuar një standard në drejtim të përgjegjësisë së kujt do të jetë kur inteligjenca artificiale, gjegjësisht sistemet autonome të armëve, kryejnë krime ndërkombëtare, pavarësisht nëse kryerja është e qëllimshme apo rezultat i një problemi në funksionimin e sistemit. Në Rezolutën 2018/2752 (RSP), Parlamenti Evropian iu referua dhe përsëriti thirrjen e tij për: zhvillimin dhe miratimin urgjent të një pozicioni të përbashkët për sistemet autonome të armëve; një ndalim ndërkombëtar për zhvillimin, prodhimin dhe përdorimin e sistemeve autonome të armëve të afta për të nisur një sulm pa kontroll njerëzor; dhe fillimin e negociatave efektive për t'i ndaluar ato.¹³ Formulimi aktual i nenit 2 të Rregullores nuk i përgjigjet thirrjes së Parlamentit Evropian dhe nuk përdor mundësinë e dhënë për të vendosur një standard ndërkombëtar për sistemet autonome të armëve dhe përgjegjësinë që vjen me to. Nga ana tjetër, kufizimi i zbatimit të Rregullores për inteligjencën artificiale për qëllime ushtarake mund të ketë pasoja të rënda në drejtim të gëzimit të të drejtave themelore.

E DREJTA PËR NJË MJET EFEKTIV JURIDIK DHE QASJA NË DREJTËSI

Një pjesë veçanërisht e rëndësishme e çdo akti juridik është mbikëqyrja e zbatimit të tij dhe masat që mund të zbatohen për të siguruar pajtueshmërinë me dispozitat që përmban. Rregullorja nuk bën përjashtim në atë segment dhe parashikon sanksione monetare dhe kufizime të tregut në rastet kur sistemet e inteligjencës artificiale shkelin të drejtat themelore të njeriut. Sipas nenit 65 të Rregullores, nëse është kryer shkelje e të drejtave themelore të njeriut, autoriteti kompetent i mbikëqyrjes së tregut mund të zbatojë masa për të trajtuar shkeljen, për shembull për të ndaluar ose kufizuar qasjen e sistemit në treg. Megjithatë, Rregullorja nuk parashikon mundësinë e procesit gjyqësor aktiv të individit, domethënë mjetin juridik të individit kundër sistemeve të inteligjencës artificiale që kanë kryer shkeljen. Një kornizë e tillë ligjore zhvlerëson qëllimin e Rregullores – për të siguruar që sistemet e inteligjencës artificiale të respektojnë të drejtat themelore. Për më tepër, sanksionet monetare nuk janë mjete juridike individuale që do të sigurojnë mbrojtjen e të drejtave të njeriut, por janë një metodë “parandalimi”, e cila nuk garanton sukses.¹⁴ Rrjedhimisht, kontrolli dhe mundësia e trajtimit të shkeljes së Rregullores është nën autoritetin e një organi të mbikëqyrjes së tregut dhe jo të individit, të drejtat e të cilit pretendohet se janë shkelur në situatën konkrete. Në këtë kontekst, anashkalohet e drejta për një mjet efektiv juridik dhe një gjykim të drejtë, të garantuar nga neni 47 i Kartës, i cili rregullon që secili ka të drejtën e një mjeti efektiv juridik në rastet kur janë shkelur të drejtat dhe liritë e tyre të garantuara nga ligji i BE-së. E drejta e një individit për të trajtuar në mënyrë të pavarur shkeljet e të drejtave të tij ose të saj është e pavarur nga kompetencat e organeve të mbikëqyrjes së tregut dhe njëra nuk mund të barazohet me tjetrën.

10 Parimi i përgjegjësisë penale individuale është një parim që trajton përgjegjësinë e individit në kryerjen e krimeve ndërkombëtare, duke ndjekur penalisht personin që ka kryer krimin ndërkombëtar dhe një ndjekje e tillë nuk përjashton përgjegjësinë e shtetit, në përputhje me të drejtën ndërkombëtare.

11 United Nations, Recommendations to the 2016 Review Conference submitted by the Chairperson of the Informal Meeting of Experts, para. 2 (b); Draft Report of the 2019 session of the Group of Governmental Experts of the High Contracting Parties to the CCW, Geneva, 2019, para. 17 (d).

12 Rule 102, ICRC Database of International Humanitarian Customary Law.

13 European Parliament, Resolution on autonomous weapon systems, 12 September 2018, para. L.

14 Smuha, Nathalie A. et al, p. 45.

LISTA E MBYLLUR E SISTEMEVE TË NDALUARA

Kritikët e Rregullores e konsiderojnë problematike që lista e praktikave të ndaluara në sistemet e inteligjencës artificiale, e përshkruar nga neni 5 i Rregullores, është e ezauruar, domethënë se nuk ka asnjë metodë për ta përmirësuar atë me sisteme të reja të inteligjencës artificiale që paraqesin rrezik për të drejtat e njeriut. Në praktikë, nëse disa vjet pas miratimit të Rregullores shfaqet një sistem që duhet të ndalohet, në përputhje me parimet që rrjedhin nga akti, nuk ka mundësi që ai të përfshihet në listën e sistemeve të ndaluara. Duket se lista u krijua për të trajtuar polemikat më të fundit me inteligjencën artificiale,¹⁵ dhe jo të sigurohet mbrojtja gjatë përdorimit të sistemeve të inteligjencës artificiale që mund të shfaqen në të ardhmen. Një metodë e tillë rregullimi nuk merr parasysh shpejtësinë e zhvillimit teknologjik dhe lë hapësirë për keqpërdorim nga operatorët e sistemeve të inteligjencës artificiale. Pavarësisht, duhet të pranohet se gatishmëria e BE-së për të trajtuar problemet e krijuara nga inteligjenca artificiale në vitet e fundit është në një nivel të lartë dhe ka interes në parashikimin e metodave për të mbrojtur të drejtat e njeriut të qytetarëve të BE-së. Në këtë drejtim, ekspertët që kanë punuar për vite me radhë për çështjet etike në lidhje me inteligjencën artificiale përgjithësisht pajtohen me tekstin e Rregullores, por kërkojnë të sigurojnë që Rregullorja do të jetë në gjendje të përshtatet me veçoritë dhe rreziqet e reja të inteligjencës artificiale siç vijnë.¹⁶

KONKLUZION

Rregullorja është një ndërmarrje ambicioze e BE-së, e cila duhet të mirëpritet, duke pasur parasysh sfidat me të cilat përballen të gjithë ata që kanë pasur ndonjë kontakt me inteligjencën artificiale. Është veçanërisht e rëndësishme që Rregullorja të shihet si një instrument i mundshëm për vendosjen e një standardi ndërkombëtar dhe publiku e mirëpret një veprim të tillë nga Bashkimi. Duke pasur parasysh pritshmëritë e tilla të larta nga Rregullor, duhet të përsoset dhe të përmbushet potenciali i saj i përgjithshëm që të përmbushen në mënyrë efektive dhe efikase objektivat e përcaktuara, dhe në veçanti mbrojtja e të drejtave të njeriut nga Karta. Është e nevojshme të jemi edhe më ambiciozë, duke parashikuar që rregullat e Rregullores do të zbatohen edhe për inteligjencën artificiale për qëllime ushtarake, për të krijuar më shumë mekanizma për mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe për të siguruar hapësirë për përshtatjen me teknologjitë e reja që do të hyjnë në tregun e BE-së në të ardhmen.

¹⁵ Ibid, f. 20.

¹⁶ Shih më shumë: University of Cambridge, Leverhulme Centre for the Future of Intelligence and Centre for the Study of Existential Risk, Feedback to the Artificial Intelligence Act.

